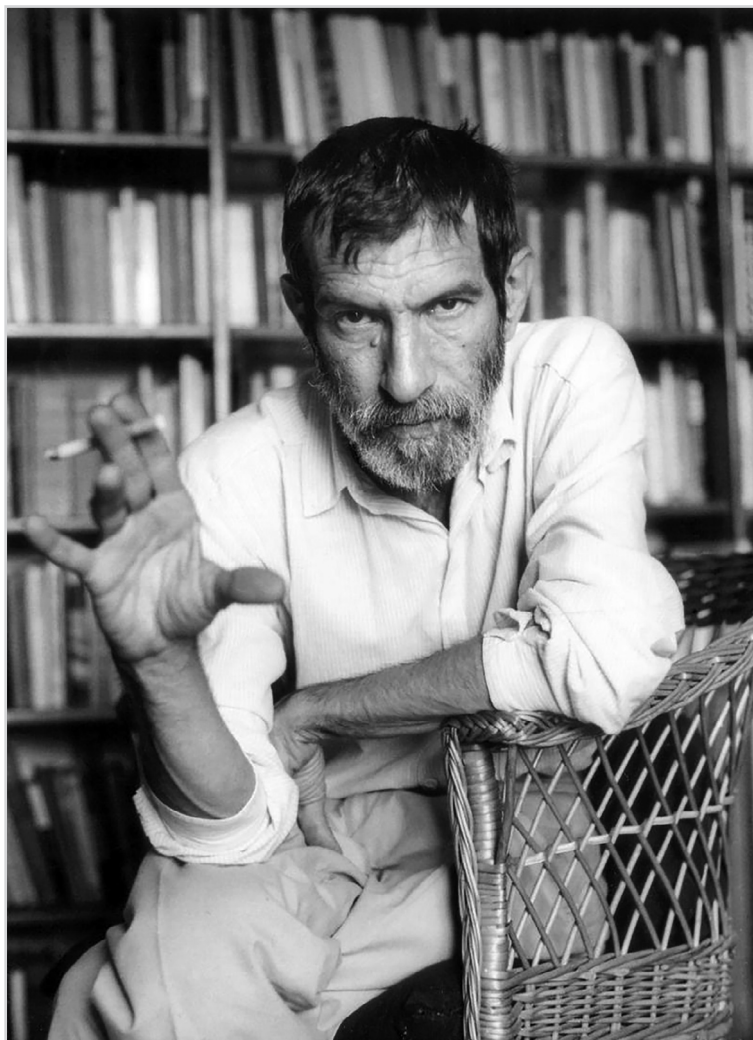

Két költő

Petőfi Sándor és Petri György

Petri György indulásakor, a 60-as és a 70-es évek fordulóján az igényes magyar irodalomértés már nyugat felé tájékozódott. Nem csoda, hogy a *Magyarázatok M. számára* szerzőjének rokonsági körét keresve is rendre külföldi alkotók neve merült fel, és a kritikusok ajánlotta problémaháló a személyiség-problematizálás, személytelenség, nyelvkritikai belátások kulcsszavaira épült; azokra a fogalmakra feszült tehát, amelyek a XX. század során T. S. Eliottól Hugo Friedrichen át a posztstrukturalizmusig meghatározó probléma-csomópontokként szolgáltak az európai líraértelmezők számára. A *Költők egymás között* című antológiában Petrit bemutató Vas István úgy látta, hogy fiatalabb költőtársa „pillanatnyilag Eliot főiskoláját végzi”, és az első két kötet verseit méltó, nagyszabású tanulmányban elemző Radnóti Sándor – a jénai romantika mellett – ugyancsak a *The Waste Land* költője hatását tartotta meghatározónak. A *Magyarázatok* kötet kapcsán a magyar költészetből egyedül József Attila neve merült fel, és a kritika őt is ellenpontként említette. Radnóti tanúságtétele szerint Petri György költészete éppen arra a felismerésre épül, hogy a *Téli éjszaka* szerzőjének törekvései nem folytathatóak. Ha valaha lehetett is, ma már nem lehet biztonsággal indítani „a legegyszerűbb és legközvetlenebb élettényekből”, és nem hihetjük, hogy a „személyiség és a személyesség” közti distanciától az 1970-es évek költője eltekinthetne – vélekedett a neves esztéta.¹ Igaz, Radnóti Sándor megállapításához Petri magyarzkodása is szolgáltatott alapot. „Korábbi kísérleteimre József Attila volt döntő és csaknem kizárólagos hatással. Az elhallgatás arra a felismerésre következett, hogy a József Attila-i hagyomány közvetlenül nem folytatható: ő volt az utolsó, akinek még sikerülhetett a lírai alapok egyszerűségének megőrzésével, a személyesség maximális intenzitásával nagy költészetet teremteni” – vallotta maga a költő első kötete fülszövegében.²

A Radnóti Sándor-i centrumkijelölő kezdeményezés természetes folytatásra talált. A kritika jó része a *Magyarázatok* és a *Körülírt zuhanás* szerzőjét a magyar lírai tradícióval szakító alkotóként mutatta be. Danyi Magdolna

„a létezésről való hiteles beszéd, a létérzés nyelvi hitelesíthetőségének a kérdését”³ képviselő költőt nem csupán Szabó Lőrincről, Kosztolányi Dezsőről, de Füst Milántól, Nemes Nagy Ágnesről is elhatárolta, és egy kortársi közönséghez, a radikális újítás elvét képviselő Tandori Dezső – Oravecz Imre – Orbán Ottó triászhoz kapcsolta. E csoport tárgyiasságát és intellektualitását Danyi szerint „...a sze-

Petri György
Fotó:
Szilágyi Lenke
© Wikimedia
Commons

¹ RADNÓTI Sándor: *El nem fordult tekintet. Petri György költészete = Kortárs*, 1974, 12. sz., 1965–1971. Az idézetek: 1966.

² *A napsütötte sáv. Petri György emlékezete*. Szerk. LAKATOS András, Bp., Nap, 2000, 21.

³ Uo., 125. (A külön megjegyzés nélküli kiemelés itt és a későbbiekben is az idézet szerzőjétől való.)

mélyiség megragadhatóságának a megkérdőjelezettség hozta létre”, és a költők Petrivel együtt „a lírai én felérzésétől a lírai felérzés manipuláltságának a felismeréséig” jutottak el.⁴

A személyiségkritikai, nyelvkritikai fogalomhalmaz becse, jelentősége, presztízsvértéke a 80-as és a 90-es években ismeretesen folyamatosan tovább növekedett. A korszerű konceptuális elgondolás a Petri költészetét értelmező kritika számára is alkalmas nyomvonalat, természetes medret kínált. De a recepció végül nem az elvárhatóság szerint alakult. A személyiséggel és személyességgel kapcsolatos dilemmák köré épített elgondolásokat elsőként Fodor Géza Petri Györgyről szóló, 1991-es könyve utasította el. A szerző alapos érveléssel bizonygatta, hogy a költő önértelmezésével és első kötete kulcsszavával (a magyarázat hangsúlyozásával) „lépre csalta legfilozofikusabb értelmezőit, akik radikálisan végiggondolták azt, ami nála még csak *probléma*.”⁵

„Alapvető esztétikai tapasztalatom ellenében sohasem voltam képes belátni, hogy a *Magyarázatok*... verseit [...] miért az jellemezné, hogy hiányzik »a személyiség jelenlétének« evidenciája, hogy a személyiség itt megfoghatatlan, hogy »eltűnt«, és keresni kell [...] Márpedig a *Magyarázatok*... verseiből nem »csak egy személy«, hanem egy kivételesen erős, markáns, szuggesztív egyéniség, egy dinamikus, sokoldalú, mégis egységes, plasztikus, összetéveszthetetlen személyiség bontakozik ki” – tolta félre Fodor határozottan a „személytelenségközpontú” gondolkozást, másféle origópontot teremtve, új fogalmakat keresve és új kritikai utakat jelölve ki a Petri-értelmezés számára.⁶

Fodor Géza szuverén értelmezése az új évezred elején markáns támogatást kapott. Arató László a *Holmi* folyóiratban publikált tanulmányában tette le voksát a „plasztikus, összetéveszthetetlen személyiség” elve mellett. „Petri költészete szerintem *az empirikus lírai individuuum visszanyerésének sikeres kísérlete*, sőt, hogy ennél is salonképtelenebb állítást kockáztassak meg: korai önértelmezése és legkompetensebb értelmezői véleményének elle-

nére éppen *az empirikus és egyúttal reprezentatív lírai hős századvégi kelet-európai megteremtésének hajmeresztően sikeres kísérlete*” – kapcsolódott Arató Fodor állásfoglalásához érdekes, új értelmezési mezőket nyitva meg a továbbgondolás számára.⁷

A szuverén álláspontot képviselő tanulmányíró a József Attila-i hagyománykijelölés kérdéskörében is kritikusan foglalt állást. A Radnóti Sándor-i attribúciót, tudniillik azt, hogy az *Elégia* költője a „legegyszerűbb és legközvetlenebb élettényekből” indít, nem érezte megalapozottnak,⁸ és az egyszerű élettények költői elsajátításán buzgólkodó Petri György számára más elődöt talált. Olyan analógiával rukkolt ki, amellyel kapcsolatban az alkalmasság, komolyan vehetőség gondolata mindeddig nemigen merült föl:⁹ Petri és Petőfi Sándor verses leveleit, barátságverseit számba véve¹⁰ a két költő rokonságát hangsúlyozta. Az episztolák Arató számára a mindennapiság költői elsajátítását, az egyszerű élettények „stilizálatlan” versbevitelét szemléltették, és e tekintetben Petőfi Sándor kezdeményező szerepe vitathatatlanak tűnt. „Vörösmarty és Kölcsey költészetükben nem sajátíthatták el empirikus énjük mindennapi életanyagát, tárgyi és kapcsolatvilágát, »életvilágát«, mert ez reprezentatív költészetszményüknek ellenállt, Petőfi költői programjába viszont a köznapiság lírai elsajátítása nagyon is belefért – sőt annak lényegéhez tartozott” – utalt Arató Petri radikális profanizáló köznapiságát latolgatva az *István öcsémhez* szerzőjének köztudott empirizmusára, egyszerűségére, keresetlenségére.¹¹

Arató László analógiateremtő ötlete kétségtől érdekes, egyedi elgondolás. De vajon a széles körű vizsgálódás próbáját is kiállja? Petri György és Petőfi Sándor költészete (költői pályakezdése) között valóban indokolt rokon vonásokat, analógiákat tételeznünk? A „metsző eszű rossz-hiszeműség” jegyében alkotó XX. századi írók tényleg érdekes a lendületes, energikus, életbizalomtól sugárzó, nagy költőelődhöz hasonlítani? S ha a felvetést komolyan vesszük, ha az összehasonlítást valóban megkíséreljük,

⁴ Uo., 123.

⁵ Uo., 24.

⁶ Uo., 24–25.

⁷ ARATÓ László: *Petri György egy barátságverséről = Holmi*, 2004, 7. sz., 775–784, 776.

⁸ „Az ezredfordulóról visszatekintve József Attila versei, amikor jelenetkerettel indítanak, akkor a díszlet stilizáltsága, poetizáltsága, kiválasztottsága mindig erősen érződik, míg Petrinél a reflexív, magyarázkodó jelleg mellett is elemibb erővel érezzük a legegyszerűbb élettények közvetlen, brutális, stilizálatlan jelenlétét, a nyers empirizmust” – állapította meg Arató. Uo.

⁹ Korrekt, teljes körű számbavételre törekedve egy kivételtől azért kell számolnunk. A Petőfi-kutató Margócsy István már 1992-ben két vonatkozásban is pozitív kötődést feltételezett Petri és a nagy XIX.

századi költőelőd között: azt jelezte, hogy a szabadság-szerelem Petri György költői világában is kizárólagos elsőbbséget élvez és a *Zátony* költőjének politikai állásfoglalásai Petőfi szerzeményeihez hasonlóan teljes mértékben magánemberi jellegűek. Más kérdés, hogy az irodalomtörténész ezeket a meglehetősen általános, absztrakt felvetéseket nem vezette át a tartalmas konkretizációk terebélyébe. MARGÓCSY István: *Petri György: Összegyűjtött versek = Uó.: „Nagyon komoly játékok”. Tanulmányok, kritikák.* Bp., Pesti Szalon, 1996, 158–166. (Az írás eredetileg a *Kortárs* 1992/5. számában jelent meg.)

¹⁰ Kerényi Frigyeshez, Egressy Gáborhoz, Tompa Mihályhoz, Várady Antalhoz, Gróf Teleki Sándorhoz, Arany Jánoshoz, valamint V. Sz.-hoz, T. D.-hoz. A. M.-nak, Nagy Bálintnak és Radnóti Sándornak.

¹¹ ARATÓ: *i. m.* (2004), 776–777.

a rokonságok és különbözőségek együttesét hogyan lehetne megneveznünk és számba vennünk?

Válaszkísérletünket talán a köznapiság, a tárgyias konkrétság problémacsomópontja felől érdemes indítanunk. A mindennapiság költői elsajátítása, jól tudjuk, Petőfi markáns költői újítása. Arató korrekciós megjegyzése indokolt, helyénvaló: a XIX. századi szerző verses helyzetjelzései, szituációmeghatározásai, történelemei József Attilához képest is „kevésbé stilizáltak”, mindennapiban konkrétan tűnnek. Az *Elégia*, a *Külvárosi éj*, az *Óda*, a *Téli éjszaka*, az *Eszmélet* versekzedései jobbára természet-történeti beágyazottságúak, szimbolikus telítettségűek, stilizáltak, metaforizáltak, filozofikus, mitologikus árnyalatúak. („A mellékudvarból a fény / hálóját lassan emeli”; „Légy fegyelmzett! // A nyár / ellobbant már.”; „Mint ólmos ég alatt lecsapódva, telten, / füst száll a szomorú táj felett, / úgy leng a lelkem, / alacsonyan. / Leng, nem suhan.”; „Itt ülök csillámló sziklafalon. / Az ifju nyár / könnyű szellője, mint egy kedves / vacsora melege, száll.”; „Földtől eloldja az eget / a hajnal, s tiszta, lágy szavára / a bogarak, a gyerekek / kipörögnek a napvilágra”)

Az 1844-es Petőfi-kötet verseiben viszont a kevésbé stilizált, konkrétan szituált – a költői én és a versszereplők lokalitását, életforma-viszonyait karakteresen kirajzoló – mitikus, szimbolikus árnyalatok nélküli, „egyszerű” mindennapiság játszik vezető szerepet. „Szinésszé lettem. Megkapám / Az első szerepet”; „Nos, fiúk, nem szolt a szarka / Házfödélteken? / Vagy ki álmodá meg, hogy ma / Vendégtek leszen?”; „Jó Petőfi, te sem félhetsz, / Hogy két vállad valahogy / A szerencse áldásának / Nagy terhétől összerogy.”; „Befordultam a konyhára, / Rágyujtottam a pipára...”; „Hol jó bort érezek, betérek; / Ne térnék hát Egerbe?”; „Egész uton – hazafelé – / Azon gondolkodám: / Miként fogom szólítani / Rég nem látott anyám?”; „Borozgatánk apámmal; / Ivott a jó öreg”; „Ugy jól laktam, hogy még!... / Egyet nyujtózom, és / Aztán tied vagyok, / Imádot heverés!”; „Szerelmetes barátom, jó napot! / (Vagy estét... amint e firkát kapod)”; „Jertek, barátim, van egy két forintom, / Hágjunk nyakára, a réz-angyalát!”; „Hát hogymint vagytok otthon, Pistikám? / Gondoltok-e ugy néha-néha rám?”

A költő első verseskötetéből idézett szövegrészeket köznapisága, szituációjelző konkrétsága és az egyéni markáns megjelenítése, a kritikátlan, fesztelen önbemutató – nyugodtan mondhatjuk – nagy kihívás mindennemű eufemizáló, absztrakt költészeteszménnyel szemben. S a konkrét mindennapiság elsajátítását Petőfi forradalmi

stilisztikai újításokkal hitelesíti. Nem csoda, hogy a korabeli kritika a költő szókinccsválogatását, szólásátvételeit, beszédaktusait („kutya van a kertben”; „De mi a kő!”; „Aki lelke van!”; „a deákné vásznánál”; „Uram, bocsá!”; „Hja, az idő lejár.”; „Disznó forró idő!...”; „Teremt' ugyse!”; „Tyhű, látjátok”; „Bizony, bizony csehül vagyunk!”; „eszem a szépséged”) eleve ellenségesen fogadta, mindennapias, hangulatfestő szitokszavait pedig („a réz-angyalát!”; „Ejnye, mi az istennyla!”; „– mennykő üssön beléd! –”) egyenesen tűrhetetlen, esztétikátlan „aljasságnak” minősítette.

A fiatal költő a retorikai rendezettség és a pedáns szerkesztés gesztusait is köztudottan háttérbe szorította, visszafogta, eltüntette. A közvetlen természetesség attitűdjét az Arató László által kiemelt episztolák is példázzák. Az *István öcsémhez* az első magyar vers, amely a hát módosítószóval kezdődik, a levélíró témáit a szabad társalgásra jellemző közvetlenséggel váltogatja, és olykor fesztelen beszédfordulattal vezet be („És máskülönben hogy van dolgotok?”). A természetes tematikus lazaság Petőfi másik, Kerényi Frigyesnek címzett versében még szembeötlőbb. A szerző az 1844-es episztolában négy-öt soronként talál új meg új közölnivalót,¹² és a versen végigvonuló váltások elé itt is természetes nyelvi jelzéseket, gesztusokat iktat be („Nos hát”; „Mint mondam”; „Egyébiránt”).

A kifejezésre törekvő naiv gesztusait, a Petőfi Sándor-i gondolatfűzés eleveenségét, keresetlenségét vizsgálva, ha csak dióhéjban is, de érdemes megidézünk Horváth János tanulságos fejtegetését. Az 1923-as nagymonográfia szerzője elgondolását a mindennapias, népi gondolkozásformák felé fordulva indítja. „A művelt ember fegyelmzett gondolkodása kifomált, kész gondolatokat ad át a kifejezésnek. A kellő mértékig összevonja, tagolja, fölöslegeitől letisztítja a gondolatot, mielőtt kifejezné [...] Mihelyt azonban a lélek az indulatok uralma alá kerül, a fegyelmzett gondolkodó is elveszíti biztonságát, s beszéde a lelki folyamatok közvetlen, meg nem szabályozott kifejezésévé válik. Annál inkább az igénytelen, egyszerű emberé, kinek beszéde rendes körülmények között is inkább egy folytonos pszichológiai megnyilatkozás, mintsem logikus művelet. Innen a beszédnek a művelt embernél nagyobb közvetlensége és a pillanatnyi lelkiállapotokat naivul eláruló, folytonos lírai aktualitása. Beszédre bírja valamely lelki indulat, de a kimondott szó is segíti, támogatja; ahhoz méri lelkiállapotát, s addig ürgeti-forgatja pótolgatja, fokozza, fékezi, s ha kell, visszavonásokkal is helyreigazítja a már kimondottat, míg végre eljut a meg-

¹² „...hány hét a világ Eperjesen?” – kérdezi, majd barátját szeretetéről biztosítja, s együttlétükre emlékezik. Rögtön ezután városi hogylétéről szól, beszámol arról, hogy kibékült apjával, a vándorszínészet bevégzését hozza szóba, s egy poétikus majdnem-szerelemről ad hírt.

A költemény utolsó harmadában aztán gazdag verstermésével büszkélkedik, tíz soron át eseteli a pénzhez való viszonyát, majd újfent hangsúlyozza ragaszkodó szeretetét.

nyugtató, teljes, hű kifejezéshez” – szolgált a nagy irodalomtörténész érdekes magyarázó alapot a Petőfi-dalok, zsánerképek keresetlenségéhez, és bizonyítja elképzelése alkalmasságát több vers poétikai elemzésével.¹³

A *Befordúltam a konyhára* analízisét érdemes külön kiemelni. Horváth itt briliáns beleérző empátiával mutatja meg, hogyan változtatja a költő a „kifejezésbeli igénytelenséget” „művészi célzattá”. Rendre tudatosítja a költeményt uraló játékos, korrekciós eljárásokat, lépésről lépésre haladva feltárja, amint a „gondolatformák primitív furfangján” alapuló Petőfi Sándor-i humor¹⁴ „kedves fordulattal, játszi elszólásokkal, visszavonással, humoros igazítgatással” végül eljut a csattanóhoz, a „csipetnyi tartalom” leleplezéséhez: „úgy tettem, mintha pipagyújtani mennék be a konyhába, pedig a leány kedvéért mentem, aligha belé nem szerettem.”¹⁵

Petőfi plasztikus, konkrét mindennapiság-elsajátítása, keresetlen, „kothurnus nélküli” kifejezésmódja, tárgyias, konkrét személyessége, újfent hangsúlyozzuk, éles ellentétben áll azzal a líraeszménnyel, amely (az eufemizáló klasszicizmus, a finomkodó rokokó, az érzélgős romantika, a szentimentalizmus és valamiféle feudális érzület keverecseként) a költészetet a földies mindennapiságtól elválasztotta, s emelkedetten absztrakt fogalmi világba emelkedve teremtett előírászerű költői rekvizitumokat.¹⁶

Az „almanachlíra” jellegzetes darabjaiban, a morális komolyság és az epekedő szerelem verseiben a jambusok és a félrímes strófaszerkezetek dominálnak, a költő metaforáival nem újdonságértékre, egyediségre törekszik, hanem a kipróbált eufemizmusok birodalmában vándorol. Érzelmes indulatszavakat, főnévi értékű mellékneveket használ, a szóhangzás esztétikai értékét szócsonkításokkal, magánhangzó-kivetésekkel növeli, a lírai emelkedettség érdekében nemegyszer szórendfelforgatással él, és absztrakt-emelkedett fogalmakkal, szókapcsolatokkal dolgozik. *Kebel, bú, szellet, csermely, virány, kies mező, fülmile, emlény, bájkor, korány, éjmagány, álomkéj, bíbor- és rubin-ajak, búbáji hő gerjelem, hévütött virág, viszonzáng, gyászlep, gyászhon* – idézhetjük a karakterjelző, szituációfestő, viszonylatmegjelenítő szavakat, szóalkotásokat, bizony nem Császár Ferenc, Kunoss Endre vagy Vachott Sándor, hanem a náluk sokkal érdekesebb, jelentősebb Bajza József verseiből.

Petőfi „őszintesége”, keresetlensége, közvetlensége, profanizáló mindennapisága, konkrét személyessége – sokadszor hangsúlyozzuk – egyféle álságosnak érzett absztrakt-eufemiztikus költészeteszmény ellen irányult. De vajon az 1970-es évek elején induló Petri Györggyel kapcsolatban is megkockáztathatunk hasonló állítást? Helyben hagyhatjuk Fodor Gézának és Arató Lászlónak a mindennapiság költői elsajátítását hangsúlyozó észrevételeit, s hitelt adhatunk a *Magyarázatok*hoz mellékelt fülszöveg szerzői megállapításának: „Hiszen legfőbb szándékom éppen ez volt: egy megfogható személyt akartam felidézni, életének tárgyi motívumain keresztül, s nem valami látomásokban szétfoszló általánosság?”¹⁷

A válasz határozott igen lehet. A plasztikus, mindennapis konkrétitás markáns jegyei, azt hiszem, már egy-két Petri-vers ismeretében is szembetűnnek. A költő a lírában szokatlan módon bőséges életképrajzoló, epikus eljárásokat alkalmaz, hőse karaktervonásait, testi-lelki mivoltát, szokásait (szabadúszó életformáját, zűrös szexuális életét, alkoholfüggését) részletesen, konkrétan, sokoldalúan rajzolja ki. A könyvek fölé görnyedő értelmiségi nadrágja fényes a sok üléstől, meszes izületei mozgáshiánytól csikorognak, barátnője teáscsészék környomaival szolgáltatja vissza a kölcsönkapott könyveket. A „megalvadt tettekkészséget” alkohol és cigaretták hozzák áramlásba, a tükörbe néző lump romló városfal maradékának látja fogait, lábát pedig feszes, vízzel teli tömlőként érzékeli. A barátok nem fecsegnek, hanem szótlanul sakkognak éjszakáig, és a nyaralás nem utazás, hanem lakásba zárkózás: a konzervek felhalmozását, a tündérsakk-kötet beszerzését a lábtörlő kitámasztása, a telefonhívások negligálása és a látogatói próbálkozások figyelmen kívül hagyása követi.

A Petri-versekben a tágabb környezetvilág is plasztikusan rajzolódik ki. A nagyváros urbánus színtereit a versekben szemléletes snittek, mozaikok, metaforák elevenítik meg. Levált körömként hull alá a hold, dörögve robajlanak a redőnyök, süvitve nyílnak vízcsapok, gázcsapok, és felhörög a szódás csap a söntéspulton. Az uszodában dörögve zúdul a nyakszirtre a széttört vízszugár, a vízvárosban az „árnyékkal bélelt cső” végén autók sora vesztegel, a víz pállott paláját hajó tördeli, s a mütőcsempés önkiszolgálóban jódsárga sört lehet inni. A *Magyarázatok* és a *Körülírt zuhanás* verseiben megjelenő, újítóan érdes természetétörténeti snittek is többnyire az urbánus, nagyvárosi

¹³ HORVÁTH János: *Petőfi Sándor = Uő: Irodalomtörténeti munkái IV.* Szerk. KOROMPAY H. János, KOROMPAY Klára, Bp., Osiris, 2008, 7–696., 106.

¹⁴ Közbevetethetjük: a posztmodern írások helyesbítő technikáját is megidézzük.

¹⁵ HORVÁTH: *i. m.* (2008), 108.

¹⁶ Martinkó András így jellemzi a korabeli fellengzésigényű elváráseszmenyt, stílusideál röviden, de velősen. „Petőfi korában még nagyon

erős az a tradíció, hogy az irodalomba (s általában az írott nyelvbe) a szókészletnek csak egy része való, melyhez – tartalmától függetlenül – az irodalmiság, emelkedettség, exkluzivitás hangulata tapad. A szavak lehetőleg elvont vagy átvitt értelmű szavak legyenek, melyek nem közvetlenül jelölik a dolgokat.” MARTINKÓ András: *A humor Petőfi prózájában = Tanulmányok Petőfiről.* Szerk. PÁNDI Pál, TÓTH Dezső, Bp., Akadémiai, 1962, 261–328., 284.

¹⁷ *A napsütötte sáv. i. m.* (2000), 22.

mindennapiságból származnak. Kora tavasszal a játszótérek padjai szétszerelt állapotban vannak, a kerti kőurnákból félrecsúszott hősapka alól föld feketélik, a kitelelés „tárgyi ekvivalense” az ablak közt lassan átmelegedő borosüveg. (A költő metaforái, hasonlatai – *A helység kalapácsa* technikájára is emlékeztetően – rendszerint profanizáló célzatúak. „Elménk csirázik, / mint ehetetlen burgonyák egy pince / nehéz porában.”; „Ki találta fel a / körülírt zuhanást / – a lépcsőt”¹⁸ – kapcsol össze Petri előszeretettel elvont, eszmei és alantas, anyagszerű szférákat.)

A „mindennapiság költői elsajátítása”, a konkrét, plasztikus környezetrajz igénye, a lírai hős állandó életviszonyainak hű kirajzolása, úgy tűnik, Petőfi Sándor és Petri György poézisében egyaránt centrális vonások, és azt is látnunk kell, hogy a „hagyományos”, érzelmes, eufemizáló költészet jellegzetes szóhasználatát, szerkesztését, mondatfűzését, retorikai buzgólkodásait mindkét költő gondosan távol tartja magától. Petri epikus tudósításai a Petőfi-versekhez hasonlóan az élőbeszéd és a szépirodalmon kívüli írásos műfajok természetes, „rendezetlen” menetét követik („Eltervezük, hogy d. e. 9-től 11-ig, / maximum 12-ig, fél 1-ig, s akkor még / ebédelhetünk együtt, esetleg”), és a *Befordúltam* kapcsán már szemléltetett korrekciós technikára is találunk példát: a folytonos próbálkozás gesztusrendjét a költő a találóan kiválasztott írásos műfajon, a levélmintán keresztül szemlélteti („hadd nevezem”; „cserélendő”; „használhatnám esetleg”; „De akkor mégis inkább”; „Akkor hogy is”).¹⁹

A „mindennapiság poétikát” erősíti az a tény is, hogy az erőteljes Gestaltokat Petri rendszerint kerüli. Gondolatpárhuzamokkal, ellentétekkel, ismétlésekkel, fokozó felsorolással, határozott poentírozással mindössze egykét élesen politizáló versében találkozhatunk (*Zátony; Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből; Kizsarolt, nevetségés életünket*). Rímeiket alig használ, azonos szótagszámú sorokkal is ritkán él, a kilenceseket, tízeseket, tizenkettősöket, tizennégyeseket aggály nélkül helyezi egymás mellé, és szabadverseit sem szereli fel erőteljes, hangzós metrumokkal. Az érzelmes poétika tartományaiba érdes, sajátos dalai sem tévednek be. Egyik legszebb rövid versében a „dalszerű” egyneműsége mindössze a sorok karcsúsága és az azonos szótagszám utal. „Zörögve, vecfelődve / honnan hová törekszel – / mintha egy üvegpatkány / vonná vemhes, törekeny / hasát az úton át, te, / kallódó levélasszony?”

A költő a mindennapi nyelv szófordulatait már az első két kötetében is kedvvel alkalmazza, s szemmel láthatóan

nem idegenkedik a drasztikumok használatától sem. „A kis kurva ott ült”, „ablakot nyitok, vizet iszom, majd üritkezek”; „hol hasbarugtunk víz alatt / éltes jellemzésinészeket a rossz alakításért”; „Ez hülyén hangzik”; „az ember ott-hon ül s röhög”; „A levegőégbe süti farkát / mind, aki a jövőt akarta...”; „Én szeretnék kifordulni gyomormód”; „Dohogva, mint a gép, zabálok.”²⁰ A legalsó nyelvi szinthez tartozó, drasztikus szófordulatok Petri későbbi könyveiben – a politikai tabuk végleges elutasításával párhuzamban – tovább szaporodnak. A jelenségnek időnként esztétikai kihatásai is vannak. Gömöri György nem egészen indokolatlanul jegyzi meg az *Örökhétfő* verseit elemző bírálatában, hogy „Ami néha zavar Petri költészetében, az nem annyira a magyar lírában szokatlan öngúnya és szókimondása, mint a naturalizmus (különösen a szkatológiai vonatkozásoknak) helyenkénti túlbúrjánzása.”²¹

A fennkölt költészeti tartományok kerülése, nagyon úgy tűnik, mind Petri György, mind Petőfi Sándor munkásságában lényegi, központi attitűd. De nem tagadható, hogy a két poézis között nagy különbségek is vannak. E különeműséget, azt hiszem, az intuitív versértés a fenti, részleges, jelzésértékű idézetsorok alapján is azonnal érzékeli, az elemző azonban ennyivel természetesen nem elégedhet meg; a költői nonkonformitás és a szubverzivitás hogyanját, mikéntjét közelebből is szükséges megvizsgálnia, összevetnie.

Véleményezzük először Petőfi Sándor profanizáló attitűdjét, kritikai irányultságait! Jelezzük röviden, a költő hazug megszépítéseket elutasító kritikája mennyire radikális, milyen spektrumokra terjed ki, mennyiben válik a „közemberség” és a mindennapi morál átfogó bírálattá! A kérdést már csak azért is indokolt feltennünk, mert napjaink egyik legfontosabb kutatási iránya az egyensúlyhiányos, ellentmondásteljes romantika Petőfire gyakorolt hatását hangsúlyozva a költő életkritikáját a korábbi elképzelésekkel szemben jóval radikálisabbnak, egyetemesebbnek, kiterjedtebbnek láttatja.

A diszharmoniót kiemelő – a nemzeti klasszicizmus képzetköreit kibővítő, módosító – perspektíva bizonyos pontokon indokolt és termékeny lehet, de a pályakezdés nonkonform vonásaiból jómagam messzemenő következtetésekre nem jutnék. A borversek kultusza, a korhelység dicsérete, a szabad betyár életforma magasztalása, a „rendes élettől” való viszolygás és a költői pályakezdest meghatározó vidám, csúfolódó humor együttesen alighanem többek az „életrevaló, kedves könnyűvérűségénel”,

¹⁸ *A felismerés fokozatai, Lépcső*

¹⁹ *Demi sec, Levélminta*

²⁰ *Reggel, Reggel szoktál jönni, Nagyon szerettem ezt a nőt, Levélminta,*

Hatvannyolc tele, Viribus Acer fennmaradt verse, Ave atque vale, A sertés énekeiből

²¹ *A napüttötte sáv. i. m. (2000), 174.*

az „egészséges faragatlanságnál”,²² de a modern (romantikus) meghasonlás fogalmait azért nem volna érdemes idevonunk. A boros mámor amorf erejét dicsérő költői buzgólkodásokat és az alkohol nyomán járó csömör költői jelzéseit („Mikor térsz már az eszedre, te Sándor / Tivornya éjjeled és nappalod [...] Hát ember az, akit ott látsz? Mennykő! / Tükröd kísértetet mutat”)²³ számon kell tartanunk, de túlértékelnünk nem szükséges.

A profanizálás kiterjedtsége és mélysége szempontjából különleges és érdekes példa lehet *A helység kalapácsa*. A költő kritikája itt kétségkívül egyetemes, átfogó. Petőfi nem csupán az Ossziánt másoló novellák kacifántos beszédmódját gúnyolja, de az irodalomcsinálás minden fontos műveletét problematizálja: az alakzatok használatát, a metafora- és hasonlatalkotást, a szerkesztést, a körülírások szokását, a narráció működés módját mindegyre hamiságban éri tetten, profanizálja és leleplezi. E problematizáló leleplezést azonban nem csupán a komoly, filozofikus posztmodern világmagyarázatoktól, de még Byron ádázul provokatív hangjától is érdemes elhatárolnunk. Az 1844-es, zseniális „így írtok ti” a „metafikciós gesztusokat” a szüntelen nevetés karneváli légkörében, a jókedvű, teremtő, felszabadító játék, a kedvvel csúfolkodó humor közegében érvényesíti.

A nonkonformista profanizálás gesztusait számba véve a Petőfi Sándor-i szerelmi költészetéről is érdemes pár szót ejtenünk. A kritikai közmegegyezés a költőt e verscsoport alapján a kezdetektől mindmáig a hitvesi, házassági költészet megteremtőjeként tartotta számon, és a romantikus platonizáló trubadúrlíra képviselőjeként kezelte. Margócsy István viszont az új évezredben elutasította ezt a felfogást, és újító tanulmányában a nonkonform, ellentmondásos, kritikai jegyeket hangsúlyozta. Petőfi szerelemfelfogását e szerint nem lehet egy homogén fogalom köré rendezni. Margócsy a költeményekben zavaros és zűrös képzeteket talál, a romantikus mitikus nézőpont visszavételét és a szexuális vágy meglétét konstatálja (*Mi a szerelem?*, *Hortobágyi kocsmárosné...*), *A négyökrös szekér* címűt a „jövő nélküli pillanatnyiség” jegyében ragadja meg, és a *Minek nevezzetek?* áradásában nem leli a meghatározó szerepet.²⁴

A szerelem országa érdekes, tanulságos írás, de Margócsy, úgy tűnik, túlságosan elkötelezett egy olyan értelmezői vízió mellett, amely „közembőség”-kritikáját, az ellentmondásosságot, disszeminációt, távlatvesztést a költő köz-

ponti sajátóságaként mutatja fel. Szerintem viszont Petőfi Sándor nonkonformista attitűdjei, leleplező tendenciái – a „költeményké”²⁵ (*A felhők*) közjátékát leszámítva – nem tágnak az élet, a közembőség és a mindennapi morál kritikájává. A gesztusok Petri György megfelelő szöveghelyeivel egybevetve nyilvánvalóan szelídebbnek, „apollóinak” látszanak. A XIX. századi költő játékos önostorozása távol van a rendszeres önpusztítás miatt „kőnehéz koponyával” ébredő, az elhasznált test „ásító, néma összegét” megjelenítő „fiziológiai realizmusú” önarcképtől,²⁶ és a „gondúzó borocska” anakreóni dicsérete egészen más, mint a masszív alkoholizmust természetes, életforma-meghatározó sajátóságként mutató beismerések sora („én szesz nélkül nem tudok huzamosabban figyelni”).²⁷

A mértéktartó álláspontot a szerelmes versek összehasonlításával is megerősíthetjük. *A Hortobágyi kocsmárosné s a Mi a szerelem?* talán már felfogható egy újfajta, profanizálódó szerelemfelfogás csíraszerű jelzéseiként, de a Petri György-i totális demitizáláshoz képest mindezt legfeljebb nagyon halvány, részleges előzménynek tartathatjuk. Petri szerelmi lírája nemcsak Petőfihez, de Szilágyi Géza, Ignó Hugó, Ady Endre, Szabó Lőrinc későbbi, jóval diszharmonikusabb híradásaihoz képest is radikálisan profanizálónak tűnik. A párkapcsolat a *Magyarzatok*-ban és a *Körülrít zuhanásban* poligám vágyak, naturalisztikus testiség, kapcsolati diszharmonia által meghatározott, a férfi attitűdben a játszmaelvűség, komisszág dominálnak. A pár a kényszeredett kéjt a régi fürdőház iszamos deszkáin keresi, a szoknya úgy kínálja az ismerős édeséget, mint zacskó a cukrot, a régóta unt szerető tíz éve égeti a hamutartóban a kávé cukrok papírjait, és a lírai hős a délelőtti szeretkezés és a közös ebéd után megkönyebbülten marad magára egy olcsó körúti sörözőben. A férfi síró, botránra készülődő kedvesét a karjára helyezett nyomással s merev, szigorú tekintettel bírja jobb belátásra, és illedelmesen figyel, hogy az elkeseredett nő „metronóm pontos” hisztériával ütögeti a fürdőkád oldalához a fejét.

A szerelmi mítoszok érvényvesztését Petri a műfajparódia eszközével direkt, közvetlenül is elbeszéli. Az alba valamikor a szerelmesek hajnali elválását megjelenítő műfaj volt, a költő XX. századi *Telefon-albájából* azonban nem *Rómeó és Júlia* üde, szerelmes hangjai csendülnek ki, hanem a házasságtörő asszony szolgált szeretőjének praktikus, elővigyázati információkat. („Fél öt van. Már fél öt. / Most indult haza Róbert. / Kocsival ment, el ne

²² HORVÁTH: *i. m.* (2008), 87., 98.

²³ *Javulási szándék* (1844)

²⁴ MARGÓCSY István: *A szerelem országa. Petőfi Sándor szerelmi költészetéről = Uő: „...A férfikor nyarában...” Tanulmányok a XIX. és a XX. századi irodalomról.* Pozsony, Kalligram, 2013, 255–284.

²⁵ A kifejezést Gyulai Pál használta egyetemi előadásaiiban.

²⁶ *Kivagy, Catullusom*

²⁷ *Az ilyen fontos beszélgetések*

aludj már. / Kávét hagytam a főzőben, / de csak a gangon gyűjts rá, / mert megérzi a füstöt. // Tizenegyre legyél / a Lukácsban a pénztárnál. / Ronda hideg van. / El ne aludjál. / Fél öt van már. Fél öt.”)

A párkapcsolati pesszimizmus csak része annak a csömörös mindennapiságnak, amely Petri György költészetét mindenekfelett átjárja. Petőfi a köznapiságban (a kínálkozó normákban és emberi kapcsolatokban) még értelmet, támaszt és melegséget talált – az idegenségeket kedves, közvetlen humorral oldotta fel –, Petrinél viszont a csömörös értelem nem engedi a költőt megkönnyebbitő irányokba fordulni, és a pontos, szellemes humor szarkasztikus, morbid színezetet vesz fel. Ebben a világban nem létezik családi melegség, a kapcsolatiság reménytelen, közösségi bevonódásra nincsen semmi esély („Tömeges lézengésben / az emberek még ellenszenvesebbek, / mint célba fogva”). „A csömör és az értelem marása / utakat nyitott bennem / mézsköben a víz”²⁸ – jellemzi a XX. századi író találóan azt a kikerülhetetlen, elháríthatatlan, belátó szkepszist, amely voltaképpen az ő költői mozgásterét megszabja.

E „kétélyhermeneutika” persze nem független a determináló társadalmi körülményektől. Petri Petőfihez (nem a pályakezdő, hanem a későbbi Petőfihez) hasonlóan véresen politikus költő. Költői egzisztenciája, magánélete, miként Petőfi Sándoré, a környező társadalmi adottságok viszonyrendszereire reagál. Önpusztító életformáját, alkoholizmusát, kapcsolati reménytelenségeit, csömörös undorát, bezárkózó gesztusait az „Im itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat” nyílt egyértelműségével hárítja a diktatúravilágra, és az egyedi partikularitás célzatoságát rendre közvetlen, radikális helyzetértékelésekkel erősíti. („Csinálhatsz amit akarsz / akarásod is ők csinálták”; „De ez nem ideje semminek. / Itt szemedbe süt a nap, de nem ébredsz, / itt zümmöghet az éj, de te nem alszol, / itt készülődsz, de nem mégy sehová, / itt lépdelsz, de mint hengeren a mókus. // Mert ez nem ideje semminek.”; „Kizsárolt / nevetséges életünket [...] és döntsék el / mit tehetnek velünk”; „E korban / nem enyhülhet meg szomjúságod”; „Tavasza felépül az új hadiút, / zörgő harciszekér hangján már közelít január / (mihamar dér fenyítéke a fákon) / a kussoló provinciák felé.”; „Mint lépcsőzugban a pormacska: / gyűlik puhán a korszak mocska”; „Az állami ünnep / elhülyült csöndje nem különbözik / a katolikus vasárnapokétól”).

Petőfi Sándor a maga profanizáló köznapiságát, plasztikus konkrétságát, amint jeleztem, a korban uralkodó elvont,

eufemisztikus költészeti eszmény ellenében teremtette meg. De vajon Petriről is elmondhatunk-e valami hasonlót? A mindennapias konkrétság, személyesség attribútumait 1971-ben ő is valamiféle, a magyar költészetben befolyásosnak számító, hiteltelen, absztrakciós világteremtéssel szemben mutatta fel? A válasz megint csak egyértelmű igen lehet. A Petri György-i valóságlátás és poétika tagadó, elutasító ethosza többféle összevetésben is nyilvánvalónak látszik. Hasonlítsuk össze egy pillanatra a költő által megteremtett, plasztikus egyénítő vonásokkal felruházott, partikuláris-konkrét környezetben tébláboló, az állandó magyarázat kényszerétől meghatározott figurát a 60-as évek reprezentatív lírai hőseivel, a versekből kiolvasható stabil normaállításokkal, a redukált, célzatos környezetrajz „elvont tárgyiasságával” s a biztonságadó retorikus Gestaltok erőteljes használatával!

Idézzük fel egy pillanatra illusztratív példaként a 60-as évek reprezentatív közéleti költészetének egyik legismertebb darabját, Váci Mihály *Még nem elég!* című versét! Jó, ha tudjuk, a költemény a maga korában a lehető legnagyobb elismerésben részesült: egy szilveszter éjjelen a *Himnusz* s a *Szózat* helyén hangzott fel a magyar televízióban. Szó, ami szó, Váci műve valóban rendkívül hatásos: a küldetésteljesítéshez tartozó megfelelési követelmények kifogástalan párhuzamosító-ellentéző rendbe szedve, példaszzerű retorikus fokozásban, pörölycsapásszerűen csattanó rímorozatban jelennek meg az olvasó előtt. „Nem elég megborzongni, / de lelkesedni kell! / Nem elég fellobogni, / de mindig égni kell! / És nem elég csak égni: / fagyot is bírjon el, / ki acél akar lenni, / suhogni élivel. [...] // Nem elég a célt látni; / járható útja kell! / Nem elég útra lelni, / az úton menni kell! / Egyedül is! Elsőnek, / elöl indulni el! / Nem elég elindulni, / de mást is hívni kell! / S csak az hívjon magával, / aki vezetni mer!” A költői imperatívuszok ugyanakkor a versben minden magyarázó háttér nélkül, magukra hagyva, absztrakt „magánvalóságban” jelennek meg, és a retorikus halmozás után a költő a lezárás semmitmondó sommázatához jut el, a szovjet csapatok által megszállt országot szabadnak látatva. „Nem elég – a Világért! / Több kell: – a nemzetért! / Nem elég – a Hazáért! / Több kell most: – a népedért! / Nem elég – Igazságért! / – Küzdj azok igazáért, / kiké a szabadság rég, / csak nem látják még, / hogy nem elég! / Még nem elég!”

A 60-as években Váci Mihály mellett alighanem Garai Gábort tarthatjuk számon a korszak másik leginkább preferált közéleti költőjeként. De a konkrét, sokoldalú személyességnek, a plasztikus környezetrajznak és a kritikai társadalomszemléletnek Garai versei is híjával vannak.

²⁸ Reggel

A híres-nevezetes, 1962-es *Artisták* egykori reputációját mai tudásunkkal fejcsoválva vesszük tudomásul. A trapézon lógó légtornászok skiccét egysíkúnak, vázlatosnak látjuk, és a verset záró, társadalmi konkrétságtól mentes, bármire, bármikor alkalmazható morális imperatívusz („Ó, ha így tudnánk összefogni / egymásra bízott szeretők, / mintha folyton fönn-szállva, mintha / folytonos zuhanás előtt! [...] Ezekbe fogódzók, ha hittel / mondanánk, mint ők odafönn / élük, hogy: a másik ügyéhez / egész létemmel van közöm!”) inkonkrétnek, absztraktnek tűnik.

A radikális társadalomkritikára elszánt Petri György (amint ezt későbbi önvallomásai, nyilatkozatai is mutatják) a 60-as évek „közéleti költészetére” természetszerűen ellenségként tekint. De a költő sokoldalúan megjelenített, plasztikus empirizmusa, „partikularitása” nemcsak Garai Gáborék klasszicizáló, elvont „stílrealizmusával” áll hadilábon. A *Magyarázatok M. számára* és a *Körülírt zuhanás* a váteszi küzdelmek konvulzióiban mitologikus magasságokba emelkedő Juhász Ferenc-i, Nagy László-i költészetnek is ellenlábas. A Petri-versekben forgolódo, fordításból, szellemi segédmunkákból élő, kopott nadrágú ürge csillagtávolban van az Oktogon neondzsungelében keresztre feszülő, gigászi szerepdilemmákkal birkózó megváltótól, a fehér báránnyal harcoló kultúrhérosztól, a hatalmas, mitikus anyát hívogató sámán-regőlőtől s a lombbal koszorúzott, versben bujdosó haramiától.

És az elhatárolásokat még tovább folytathatnánk... A szilárd politikai véleményt alkotó, a partikularitástörédekeket rámutató célzattal ellátó Petrit alighanem Tandori Dezső áttételes, a kétely hermeneutikáját kultúrkritikai elvontságban megjelenítő, a neoavantgárd és a konkrét költészet patronjaira erőteljesen építő, a kísérletező játékelvet mindenekfelett érvényesítő poézisével sem érdemes rokonítanunk. („A Juhász Ferenc-i képzuhatagtól megcsömörlött, s Tandori nyelvyakorlataitól, illetve gyöngéden ápolt állatkáitól [...] idegenkedő olvasók jó ösztönrel tájolták be magukat Petri modern filozófián és lélektanon edzett, kesernyésen ironikus, de korántsem történelmietlen verseire” – választja el Gömöri György a *Magyarázatok* szerzőjét találóan a romantikus-mitikus poézis mellett a Tandori Dezső reprezentálta attitűdtől, alkotásmódtól is az *Új Látóhatár* 1983-as, negyedik számában publikált írásában.)²⁹

A Petőfi Sándor-i és a Petri György-i plasztikus, empirikus mindennapiséget egybevetve mindeddig körültekintően igyekeztem eljárni. A hasonlóságok és a különbözőségek kijelölése nagymértékben függött az alkalmazott nézőponttól, s a szituációértékelések így mindig más és más

színezetet nyertek. Az eddigi látószögekhez most, írásom végén még egy újabbat, egy utolsót is társítok. Petri és Petőfi alkotói karakterét az általánosabb költészettörténeti folyamatok fényében minősíteném, a két költő alkotásmódját, valóságteremtését és poétikáját a modernitáshoz kapcsolódó lírai káté felől vizsgálom. Modernista kátét kijelölünk, általános lírai folyamatrajzra hivatkozunk persze nagyon is kockázatos vállalkozás, ezért jó előre jelzem, hogy fejtegetéseim során mindössze két mintára alapozok: a ma már klasszikusnak számító *Die Struktur der modernen Lyrik* című monográfiára és T. S. Eliot *Hagyomány és egyéniség* című nagy hatású, nevezetes esszéjére hivatkozom.

Hugo Friedrich 1956-ban megjelent könyvében a modernitás jegyeinek megállapításához Poe, Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, Apollinaire, Saint-John Perse, Gottfried Benn, Montale, T. S. Eliot, Paul Valéry, Éluard elméleti írásait és költészetét használja fel, s nagy elődök-ként Novalist és Lautréamont-t tartja számon. A kutató szerint a modern tudatot megszálló nyugtalanságot, zavart, aggodást, fragmentáltságot (a Goethe, Schiller által vallott harmóniaigény és örömkeresés helyén) a német és a francia alkotók jelenítették meg legelőször, és a kételykifejezés jelzései a XIX. század utolsó harmadában és a XX. században erősödtek tovább. A szó társadalmi, szociális lelke ez idő tájt mind teljesebben elveszett. A modern költészet az egyszerű, „normális” élet ellenlábasaként, a képzetek átalakítójaként, a logikai, grammatikai rend, a világosság és a koherencia elutasítójaként lépett fel.

A koherencia elvének radikális tagadását Baudelaire még inkább csak elvileg hirdette meg, a „prófétai levelek” szerzője azonban 1871 utáni költészetében már radikális példát is szolgáltatott. A *Színvázlatok*ban a képzetek túllépnek a metaforika szokásos logikáján, s úgy tapadnak egymáshoz, ahogyan fizikai szem sosem látja. A Rimbaud-szövegek szuggesztivitását az olvasó evidensen átérezheti, de a szó szoros értelmében vett megértésről kell lemondania, s e tekintetben a verscímek sem igazítanak el.

A radikális metamorfózisok természetesen nem hagyták érintetlenül a személyiséget sem: a versbeli beszélő a szokásos értelemben vett individuumtól messzire került. A lírai én nem „szívből beszél”, nem „érzéseket ad át”, hanem a nyelv manipulátoraként funkcionál; a külső világban hontalanná vált lélek a nyelvben teremt birodalmat a maga számára. A humanista, mindennapi közép-szintet a XX. század karakteres költészettípusai egyöntetűen elutasítják. Az érthetőséget korlátozzák, a szabad képzeleti imagináció, a szürrealis fantáziajáték és az ambivalens szuggesztivitás erejét megsokszorozzák, a költe-

²⁹ A napsütötte sáv. i. m. (2000), 171–172.

ményt autonóm jellé, autoreferenciális entitássá változtatják, a mimézis és az érzelmkifejezés attitűdjéről lemondanak – idézi meg Hugo Friedrich egyetértően a francia André Breton fejtegetéseit.³⁰

A Petri Györggyel oly sokszor kapcsolatba hozott T. S. Eliot sokrétű kritikai elképzelései közül ezúttal csupán az elsőt és legfontosabbat, a költői személytelenségre vonatkozó elképzelést emeljük ki. „Az a felfogás, melyet már jó ideje ostromlok tanulmányomban, talán összefüggésben van azzal a metafizikai elmélettel, mely az emberi lélek egységét vallja; mert hiszen én azt állítom, hogy a költő nem azért költő, hogy »személyiségét« kifejezze, hanem hogy a költő sajátos médium (és csakis médium, nem pedig személyiség), amely médiumban benyomások és élmények sajátos és váratlan módon kombinálódnak [...] A költészet nem szenvedélyek zsilipjének felnyitásából áll, hanem elzárásából; a költészet nem a személyiség kifejezése, hanem a személyiség megszüntetése [...] A művészeti élmény személytelen. És a költő csak úgy érheti el ezt a személytelenséget, ha feltétel nélkül alárendeli magát annak a munkának, melyet el kell végeznie” – alkotta meg Eliot *Hagyomány és egyéniség* című, 1919-es tanulmányában azt a „személytelenségi” kátét, amely aztán saját költői gyakorlatát is áthatotta, s a modern költészet-ről alkotott elképzeléseket a XX. században oly jelentősen befolyásolta.³¹

A Hugo Friedrich és T. S. Eliot nyomán felvázolt tendenciajelzés, azt hiszem, több helytálló, valós észrevételt, megfigyelést tartalmaz. A XIX. század második felében és a XX. században alkotó költők a nyugtalanságot, aggodást, fragmentáltságot valóban nagymértékben kifejezik, a szó társadalmi, szociális lelkét odahagyják, s igen gyakran lépnek fel az egyszerű, „normális” élet ellenlábasaként, a képzetek átalakítójaként, a logikai, grammatikai rend, a világosság és a koherencia elutasítójaként. A modern európai (észak-amerikai) költészethez kapcsolódó problémahalmaz bonyolult szálait Fodor Géza és Arató

László nem szálazgatja részletesen, de az Eliothoz kapcsolódó rokonítást háttérbe szorító, s az „empirikus és egyúttal reprezentatív lírai hős századvégi kelet-európai megteremtésének hajmeresztően sikeres kísérletét” deklaráló megállapításaik Petri György költészetét egyértelműen a modernista-posztmodernista költői hagyományon kívülre helyezik.

A határozott elhatárolást igenelve és továbbgondolva nagyon fontos dilemmához érkezünk el. Azt a kanonizációt tesszük ugyanis akarva-akaratlanul kérdésessé, amelynek érvénye a globalista-modernista, posztmodernista kételyhermeneutikai szemlélet szerint vitathatatlan, s amelyhez képest a magyar irodalom másfélesége legfeljebb csak partikularitásként, peremvidékiségként, megkésettiséggként, ütemtévesztésként tudhat megjelenni. De nincs mit tennünk; Petri György egyáltalán nem tűnik Arthur Rimbaud, Saint-John Perse vagy T. S. Eliot rokonának. A *Magyarázatok* szerzője a fentebb ismertetett attitűdcsozor egyetlen fontos elemét sem veszi át. A kételyhermeneutikai radikalizmussal átítatott, limitált poétikával szemben rendre megtartja a költészet „tradicionális attribútumait”: személyes viszonylataiban megjelenített lírai hősét plasztikus, „reális” környezetvilágban mozgatja, az élet kritikáját nem cseréli fel a nyelv kritikájára, a szó társadalmi lelkét nem utasítja el, a partikuláris részletekkel rendre társadalmi anomáliákra utal, és a versépítés funkcionális „racionalizmusát” megtartja. Pontosan olyasféle „óságokhoz” ragaszkodik tehát, amelyek Petőfi Sándor poézisében is nélkülözhetetlenül fontosak voltak. A modern költészet sajátosságát Hugo Friedrich vagy a posztstrukturalista kételyhermeneutika által konstruált líraelmélet jegyében elgondolva³² Petri és Petőfi különösége, „partikularitása”, „magyar sajátosság” nagyon is nyilvánvaló tényként mutatkozik meg. E közös differencia specífica, összefűző kapocs teszi, hogy a két költő ügyében ezúttal végképpen nem a különbségek, hanem a rokon vonások tűnnek lényegesnek, szembeötlőnek, jellegadóknak.

³⁰ FRIEDRICH, Hugo: *The Structure of Modern Poetry*. Evanston, Northwestern University Press, 1974, 109.

³¹ ELIOT, T. S. [Thomas Stearns]: *Káosz a rendben. Irodalmi esszék*. Szerk. EGRÍ Péter, ford. BÓDIS Edit et al., Bp., Gondolat, 1981, 69., 71., 72.

³² Írásomban, mint már jeleztem, a modern költészet karakteres jellemzőit Hugo Friedrich könyve alapján vázoltam fel. E redukciót már csak azért is vállalhattam, mert lényegesen más képet a posztstrukturalista kételyhermeneutika bevonásával sem alkothattunk volna. A 2000-ben rendezett és a modern líra kérdéseivel foglalkozó hazai konferencia véleményvezére, Kulcsár Szabó Ernő a „szubjektivitás felől megértett

én konstrukcióját lebontó Benn–Pound–Valéry-vonulat” paradigmatis jelentőségét hangsúlyozva, a „deszemiotizált nyelvhasználat elidegenítő poétikáját” középpontba helyezve és „az ember diszkurzív konstituáltsága mellett” tanúskodva lényegében a már fél évszázada kijelölt fogalomkörökre utal, úgy is mondhatnánk, hogy azokat ismételte el absztraktabb fogalmisággal és jóval csekélyebb konkrétsággal. Az említett miskolci tudományos tanácskozás vezető előadásának részletesebb ismertetését a következő tanulmányom egy részében találja meg az olvasó. NYILASY Balázs: *Irodalomelmélet, teória, teoretizmus = Hitel*, 2021, 1. sz., 80–103., 94–98.